

MASALLARDA BİLGELİĞİN İMGELEMİ: YÜCE BİREY ARKETİPİ ÜZERİNE SEMBOLİK BİR ÇÖZÜMLEME*

Imagination of Wisdom In Fairy Tales: A Symbolic Analysis of the Great Individual Archetype

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Deniz ÖZDEMİR**
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK***

ÖZ

Türk kültürü içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan masal, kolektif bilinç dışına ait verileri içeren, hayalin içinde gerçeklik barındıran, bellekteki varoluşsal sırları sembolik kodlarla açığa çıkaran, kozmik ve psikomitolojik motifleri imgesel varlıklar etrafında anlamlı kılan, zıtlık-bütünlük prensibinin en saf formlarını insan zihnine taşıyan bir anlatı türüdür. Bu tanım etrafında bir şeyin nedeni, tözü, cevheri olan arketiplerin de masalların kurgusal katmanları içerisinde dikkat çekici bir potansiyele sahip olduğunu söylemek mümkündür. Masallarda beliren arketipler arasında özellikle akıl, bilgeliği ve iyilik ile ilişkili imgelem, yüce birey tarafından temsil edilir. Yüce birey, masalın fantastik dünyasına mantıksal-duygusal açıdan hareket kazandıran en önemli sembolik değerdir. Monomitin çekirdeği olarak adlandırılan standart erginleşme serüveninin tüm merhalelerinde kahramanı olası psikolojik gerilemeye karşı koruyup kutsal eşiğe yaklaşır bir yardımcı/akıl hocası konumunda bulunur. Bir başka açıdan kaotik hale gelen masal ortamında düzeni sağlama misyonu üstlenir ve gölge arketipinin olumsuz etkisine karşı denge vazifesi görür. Çünkü gölge, büyütülmüş korkuların yüzleşilmesi en zor olanıdır. Kahraman ancak gölgesi ile savaşarak onu alt ettiği takdirde hem bilişsel hem de ruhsal açıdan kendiliğe ulaşır. Bu da yüce bireyin sembolik yardımı ile mümkündür. Dolayısıyla gölge-yüce birey zıtlığı, masallarda güçlü ve belirgin bir işleve sahiptir. İyilik ve cesaret bağlamında anlamlı olan değerler yüce birey etrafında simgesel görünüme bürünürken kötülük ve korkaklık gölgenin karanlığında imgenir. Sonuçta zıtlık-bütünlük prensibi masalların anlam katmanları arasında aşkın bir değer olarak işlenir. Yüce birey masallarda kaderin ve rızkın tayininde önemli bir görev üstlenir. Felek tasavvurunun bir temsilcisi olarak doğum, evlilik ve ölüm olaylarının düzenlenmesinde rol alır. Bu açıdan soyut bilginin somut biçimde bilince ulaşmasına katkı sağlar. Ruhsal yardımcının ayrıca çocuksuzluk derdiyle muzdarip olan hükümdara çare olmak için belirdiği görülür. Böylece soyun devamını kutsayan bir bilgeliğin öncüsü biçiminde nitelenir. Yüce birey masallarda başat değerlerin yüceltilmesinde varlık bulur. İdealize edilmiş kişiliğiyle toplumun değer yargılarını kültür/bellek ekseninde bilince ulaştırır. Masallarda sıklıkla karşılaşılan Hızır, ak saçlı/sakallı ihtiyar, derviş gibi insan biçimli tezahürlerinin yanı sıra hayvan formunda da belirebilir. Yüksek algı kapasitesiyle yüce birey, varılması hedeflenen yolda psikik güçleri harekete geçiren bir rehber, öğretmen ve kendiliğe ulaştırıcı bilge rolleriyle hayat bulur. Bu makalede, akıl-bilgeliği timsali olan yüce birey ve ona bağlı olarak ortaya çıkan motifler, Anadolu sahasından ilmi metotlarla derlenen Türk masalları etrafında, arketipsel ve sembolik açıdan çözümlenmektedir. Böylece ortak hafızanın ürünü olan masallardaki kültürel kodların daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır. Belirtilen amaca bağlı olarak çalışmanın kapsamında, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, *Taşeli Masalları* ve *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı eserlerde yer alan masallar inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Masal, arketip, yüce birey, sembol, bilinç dışı.

ABSTRACT

Fairy tales, which hold a significant place in Turkish culture, are a narrative genre that contains elements of the collective unconscious, blends reality with imagination, and reveals existential mysteries of memory

- * Geliş tarihi: 19 Mart 2025 - Kabul tarihi: 5 Kasım 2025
Özdemir, Serdar Deniz; Şimşek, Esma. "Masallarda Bilgeliğin İmgelem: Yüce Birey Arketipi Üzerine Sembolik Bir Çözümleme", *Milli Folklor* 148 (Kış 2025): 5-16
- ** Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Teoman Duralı İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zonguldak/Türkiye, serdardenzozdemir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2389-2940.
- *** Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elâzığ/Türkiye, esmsimsek@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0645-6178.

through symbolic codes. They convey cosmic and psychomythological motifs through symbolic oppositions, embodying the principle of duality and unity in its purest form. Within this narrative universe, archetypes that represent the essence and cause of things occupy a critical position. Among these, the archetype associated with reason and wisdom is often personified by the Great Individual. The Great Individual acts as the most vital symbolic agent who provides rational and emotional direction to the narrative structure. As the core of the monomyth, this figure accompanies the hero through all stages of the initiation journey, protects them from potential psychological regression, and helps them approach the sacred threshold. In chaotic narrative settings, the Great Individual restores order, functioning as a counterbalance to the shadow archetype. The shadow, as the manifestation of magnified fears, must be confronted and overcome by the hero. This confrontation, achievable only with the symbolic assistance of the Great Individual, enables the hero's cognitive and spiritual transformation. Thus, the contrast between the shadow and the Great Individual serves a central narrative function. The Great Individual not only personifies goodness and courage but also plays a key role in determining fate and destiny. Acting as a representative of the cosmic order, the Great Individual influences birth, marriage, and death, guiding abstract wisdom into concrete consciousness. This figure also appears as a spiritual helper in tales where a childless king receives divine aid, symbolizing the sacred continuity of lineage. Additionally, the Great Individual plays a role in resolving challenges, healing illnesses, ensuring justice, and conveying cultural values into conscious awareness through an idealized persona. In Turkish fairy tales, the Great Individual appears in human forms such as Hızır, the white-bearded elder, or a dervish, and occasionally in animal forms. With elevated perception, this character emerges as a guide, teacher, and spiritual mentor leading the hero toward self-realization. The study focuses on Turkish fairy tales compiled from Anatolia, such as Gümüşhane and Bayburt Fairy Tales, Taşeli Fairy Tales, and Motif and Type Research in Upper Çukurova Fairy Tales. The primary goal is to deepen the understanding of the cultural codes within fairy tales, which are products of the collective memory of the nation.

Keywords

Fairy tale, archetype, Great Individual, symbol, unconscious.

Giriş

İnsanın kendini arayış yolculuğunda kadim bir bilgelik sunan masal, sembolik, psikolojik ve mitolojik öğelerle kolektif duyuşu yansıtan, hayalin içinde gerçeklik barındıran, kozmik motifleri anlamlı kılan, zıtlık-bütünlük prensibini zihne taşıyan kültürel bir hazinedir. Bu hazinenin kodlarını açığa çıkarmak, masalın daha iyi anlaşılmasına imkân tanır. Geçmişten günümüze hakkında pek çok çalışma yapılan masal için bazı tanımları belirtmek faydalı olacaktır. Sakaoglu'nun, "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu hâlde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür." (2002: 4) şeklinde ortaya koyduğu masalı, Alptekin, "Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatılar." (2002: XI) şeklinde tarif etmektedir. Şimşek ise bu anlatı türünü, "Genellikle özel kişiler tarafından, kendilerine mahsus zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği, klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür." (2001: 3) biçiminde tanımlamaktadır. Bu tanımlara ek olarak masalarda arketipsel semboller de önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bu makalenin kuramsal çerçevesini arketipsel ve sembolik çözümlemeye dayalı yöntem oluşturmaktadır. Arketipsel yöntem, yapıtların simgesel ifadesini çözümleyerek arketipsel yapısını bulmayı ve yapıtın oluşumunda nasıl bir rol oynadığını incelemeyi amaçlar (Gökeri 1979: 30). Bu yaklaşım, özellikle masallar gibi simgesel ve kolektif bilinç dışı unsurları yoğun biçimde barındıran anlatı türlerinde, anlatının içsel örüntülerini ve evrensel anlam katmanlarını görünür hâle getirmeyi mümkün kılar. Bu çerçevede masalarda kolektif bilinç dışının izlerini çözümleyebilmek için arketipin taşıdığı anlamı kavramak gereklidir.

Bir şeyin nedeni, tözü, ilk formu olarak kabul edilen arketipler, kökene gönderme yapan yönleriyle kolektif bilinç dışında beliren evrensel yapılardır. Jung'un, "İçgüdülerin

kendi eseri olan özben portreleri” olarak tanımladığı arketipler, imgeler biçiminde tezahür eden, insan davranışının kalıtsal kalıplarını oluşturan ruhsal örüntülerdir (2006: 50). Masallarda, mitlerde, düşlerde kendiliğinden ortaya çıkan bu yapılar, psişenin bireysel yönüyle kolektif bilinç dışı arasında anlam taşıyan geçit işlevi görür. “Arketip, her yerde karşılaşılan belli motiflerden oluşur. Mitoslarda, peri masallarında görülür. Ruhun kalıtımla geçen parçası gibidir, betimlenemez; önceden bilinç dışında var olan kalıptır, her zaman, her yerde kendiliğinden oluşur.” (Jung 2006: 403). Arketipsel yöntemin temsilcilerinden Frye, arketipi iletişime açık bir sembol olarak nitelendirir ve bu yönüyle halk anlatılarının kültürlerarası dolaşımını mümkün kıldığını belirtir (2015: 138). Bu bağlamda psikolojik-mitolojik anlam derinliği taşıyıp bilinç dışına ait katmanlı yapıyı temsil eden arketipin masal evreninde somutlaşması ise simgesel tezahürlerle olur.

Sembol, somut ya da soyut bir unsurun, ifade edilemeyen bir düşünceyi ya da sezgisel bir gerçeği temsil eden anlatım biçimidir. Bu bağlamda Uluç, sembolü şöyle tanımlar: “Bir hakikatin yerine geçen duyuşsal ve hayali bir nesne veya olmayan bir şeyi hayal edebilmek için kullandığımız tecrübe edilebilen herhangi bir şeydir. Bu tanıma göre sembol, herhangi bir sebepten ötürü duyularımızla algılayamadığımız bir şeye bizi yönlendiren algılanabilir bir şeydir.” (2011: 40). Durand ise sembol hakkında şu bilgileri verir: “Anlatılamaz ve görünmez bir gösterilene gönderen ve bundan dolayı da anımsayamadığı bu denklığı somut olarak tecessüm etmek zorunda olan, bunu da uygunsuzluğu tükenmez biçimde düzelten ve tamamlayan ikonografik, ritüel, mitik yinelemeler oyunu aracılığıyla yapan işaret.” (2017: 24). Durand ayrıca sembolün bilinci derinden etkileyen özsel ve dolaysız bir güç olduğu fikrini savunur (1999: 32). Fromm’un, insanlığın geliştirdiği tek ortak dil (2017: 33) olarak nitelendirdiği sembol, evrensel hakikatlerin, kâinattaki ilke ve yasaların keşfinde araçtır (Salt 2023: 6). Bu özellikleriyle arketip ve sembolün yakın ilişkisi olduğu söylenebilir.

Sembolün soyut ve sezgisel düzlemde anlamı taşıyabilme niteliği, onu arketiplerin bilinçte görünür hâle gelmesini sağlayan bir anlatım biçimine dönüştürür. Bu çerçevede, simgesel yapıların arketipsel öze hangi düzeyde ve nasıl ilişkilendiği sorunu, kuramsal olarak açıklığa kavuşturulması gereken temel bir meseledir. Gökeri’nin verdiği bilgilere göre arketipler, ruhsal yapının bilinmeyen ve karanlık katmanlarına ait oldukları için doğrudan algılanamazlar. Ancak bilinç düzeyinde bir biçime büründüklerinde görünür hâle gelirler. Jung, bu beliriş biçimine “arketipsel imge” ya da “sembol” adını verir. Simge, arketipin hem ürünü hem de onun bilinçteki dolaylı ifadesidir. Simgenin bir ucu bilinç dışına yönelirken diğer ucu bilinçte bir görüntü ya da olguya dönüşür. Arketip, bilinçte kendine uygun bir kılık bulduğunda düşünceler, deyimler, isimler ve günlük olaylar dahi simgesel anlamlar kazanabilir. Bu yönüyle simge, görünen bir biçim olmakla birlikte bir hakikatin taşıyıcısıdır (1979: 12-15). Masallarda bilinç dışı öğelerin simgesel düzlemde ifadesi, kimi zaman belirli arketiplerin rehberlik eden formlarda görünmesiyle somut hâle gelir. Bu rehberlik işlevini üstlenen yapılardan biri, “yüce birey” arketipi olarak tanımlanır.

Psişik fenomenlerin sembolik bir yansıması olan ve “ruh arketipi”, “yaşlı bilge adam” gibi kavramlarla da anılan yüce birey, üstün değerlerin temsilcisidir. Jung bu arketip hakkında şu bilgileri verir: “Yaşlı adam bir yandan bilgi, idrak, düşünce, bilgelik, akıllılık ve sezgi diğer yandan da iyi niyet ve yardımseverlik gibi ahlaki özellikleri temsil eder ki bunlar onun “ruhsal” karakterini yeterince ortaya koyar.” (2009: 91). Yüce birey bu yönleriyle, yol göstericiliğin tinsel tezahürüdür. Ayrıca masalın fantastik dünyasına hareket kazandıran başat sembolik değerlerdir. Masallar, kahramanın zorlu sınavında risk

alması ve güçlülere boyun eğmesi gerektiğini; bu sürecin tek başına aşılmasının mümkün olmadığını, bu nedenle yardımcıları ihtiyaç duyulduğunu ve onlardan gelecek yardımı alabilmek için belirli taleplerin yerine getirilmesi gerektiğini gösterir (Bettelheim 2019: 172). Bu bağlamda yüce birey, monomitin çekirdeğini temsil eden erginleşme serüveninin tüm merhalelerinde kahramanı psikolojik gerilemeye karşı koruyup kutsal eşiğe yaklaştıran bir yardımcı/akıl hocası rolündedir. Jung’a göre kahraman bilinç dışı varlığı temsil eder ve bu tüm arketiplerin toplamını simgeler. Dolayısıyla yüce birey, bu bütünlüğe yönelik rehberlik işleviyle onun dönüşüm yolculuğundaki temel eşlikçisidir (2020: 442). Yüce birey, düşlerde büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görünür. Ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar (Jung 2009: 86). Bilge rehber; aklın, sağduyunun, bilincin, sezginin kişileştirilmiş görüntüsüdür (Çetindağ Sıme 2019: 98). Yüce birey, masallarda Hızır, ak saçlı/sakallı ihtiyar, derviş gibi insan görünümüne tezahürlerinin yanı sıra hayvan formunda da belirir. Yüce bireyin en önemli işlevi, sembolik serüvene çıkan kahramanın kendiliğe ulaşmasında ona yardımcı olmaktır. Tanrı’nın bir elçisi olarak görülen (Çorbacı 2000: 26) yüce birey, kaderin, rızkın tayininde ve çocuk sahibi olmada önemli bir rol üstlenir.

Bu makalede, Anadolu sahasından derlenen Türk masallarında, bilgelik timsali olan yüce bireyin işlevine bağlı olarak ortaya çıkan motifler, ilgili alt başlıklar etrafında sembolik açıdan çözümlenmiştir. Çalışmanın amacı, masallardaki kültürel kodların daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktır. Belirtilen amaca bağlı olarak makalenin kapsamında, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları, Taşeli Masalları ve Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması* adlı eserlerde yer alan masallar inceleme konusu yapılmıştır.

1. İyiliğin Tezahürü: Sembolik Serüvenin Bilge Rehberi Olarak Yüce Birey

Yüce birey, halk anlatılarında üstün varoluşuyla iyiliği önceleyen ve kahramanın sınavında ona rehberlik eden bilgelik timsalidir. Kolektif bilinç dışına ait unsurların görünür olduğu, zıtlıklarla örülü masal dünyasında olumlu imgeleme beliren arketipsel öğedir. Fantastik maceranın bilinmez aşamalarında parlayan ve insanın hayal gücünün sınırlarını zorlayan yüce birey, akılla kavranamayan olağanüstü olayların gerçekleşmesine aracılık eder. Böylece gerçek hayattan beslenen bu anlatı türündeki gizemin, sembolik kodlarla bilince ulaşmasını destekler.

Kahramanın erginleşme serüveni, düşsel imgeler içeren bir çağrıyla başlar. “Ayrılma, erginleşme ve dönüş” aşamalarından oluşan bu sınavlar yolunda amaçlanan, ruhsal tekâmüle erip geri dönmektir. Bunun için adanmışlık gerekir. Aksi hâlde serüven akamete uğrar ve yolculuk sonucu bilinmez bir sürece evrilir. Bu nedenle, kutsal mücadelesinde kahramanı gölgenin karanlığından kurtaran yüce bireyin önemi büyüktür. “Kahramanın yolculuğunun ilk karşılaşması, macerayı açacağı ejder güçlere karşı tılsımlar sağlayan, koruyucu bir figürle olandır.” (Campbell 2010: 84). Kahraman, ancak sağlam bir düşünce ya da parlak bir fikir, yani ruhsal bir işlev sayesinde kurtulabileceği umutsuz bir duruma düştüğünde yaşlı adam belirir. Kahraman dışsal veya kişisel nedenlerden dolayı gerekeni yapamadığı anlarda, bilgi kişileşir ve öğüt verip yardım eden yaşlı adam kılığında ortaya çıkar (Jung 2009: 87). Yüce birey, iyiliğin, doğruluğun ve insani erdemlerin bütününe yönelen bilgeliliğin temsilcisidir. Bu varoluş biçimi, masalın fantastik dünyasında idealleştirilmiş bir mesaj taşır ve bu mesaj, kültürel aktarım yoluyla gelecek kuşaklara iletilir.

Masalın kurgusunda yüce bireyin en önemli tezahürü, Hızır şeklinde simgeleşir. Ak saçlı/sakallı ihtiyar, derviş gibi figürler Hızır’ın arketipsel görüntüsünü oluşturur. “Gezgin dervişler, kahramanın karşısına çıkıp ona yardım eden ihtiyar dedeler ve/veya yer

altında yaşayan ihtiyar adamlar hem Şamanlık geleneğiyle hem de Türk İslam geleneğindeki gezgin derviş figürleri ile ilişkilendirilebilir.” (Ölçer Özünel 2017: 93). Hızır, iyilerin mükâfatlandırılmasında, kötülerin bertaraf edilmesinde, savaşların kazanılmasında ve felaketlerin önlenmesinde rol üstlenir. Masallardaki en belirgin işlevi, kahramanın erginleşme sürecinde ona yardım etmektir. Bu yardım, bazen idrak edilenin çok ötesinde bir görünüme sahiptir. Jung, Hızır’ın simgesel değerini şu sözlerle ifade etmektedir: “Hızır bir yandan üstün bilgeliği simgelerken, diğer yandan bilgelikle uyuşan ve aklın ötesindeki bir davranış biçiminde bulunmaktadır.” (2006: 354). Hızır’ın yüce değerlerinin bütünlük kazandığı *İyilikle Kötülük* adlı masalda, gözleri görmeyen İyilik, Hızır’ın yönlendirmeyle bir çınar ağacının yapraklarını gözlerine sürerek sağlığına kavuşur. Masalın devamında Hızır, İyilik’ten bir çiftçiye yardımda bulunmasını, camide yağmur duası etmesini, bir kayayı kaldırarak su çıkarmasını ve köyün güney tarafını köylülerden almasını söyler. İyilik, bu görevler sonucunda büyük bir mükâfata ulaşır (Alptekin 2002: 289-291). Anlatıda Hızır, çınar, yaprak, su ve yağmur gibi motiflerin birlikte yer alması, simgesel açıdan anlamlıdır. Türk kültüründe abihayati içtiğine inanılan Hızır, bu sayede ebedî yaşam kazanmış, hastalıkları sağaltma ve müşkülli giderme yetisine sahip olmuştur (Ocak 2012: 126). Masalda suyun görüntüsü, Hızır’ın bu unsurla olan sembolik ilişkisinden kaynaklanır. Su, yaratılışın hammaddesidir ve anne arketipinin evrensel tezahürüdür. Hızır’ın psişik enerjisi de eril ve dişil güçlerle uyumludur. Anlatıda önemli bir nokta, çınar ağacı ve onun sağaltma özelliği ile ilgilidir. Çınar, uzun ömrü ve sağlam yapısıyla güç ve hükümlerlik sembolüdür. Türk kültüründe bu ağaç, Hızır ile ilişkilidir. Anadolu’nun muhtelif yerlerinde Hızır’ın diktığı sopanın/değneğin/bastonun yeşerdiği ve çınar ağacına dönüştüğü anlatılır. Nurun, aydınlığın ve Tanrı kutunun imgesel değerini taşıyan (Ergun 2004: 231-232) çınar ağacı, iyileştiren ve kötülükleri yok eden kutsal bir güce gönderme yapmaktadır. Nitekim kahramanın görmeyen gözlerini karanlıktan aydınlığa ulaştıran da bu kutsiyetin bir ifadesidir.

Kahramanın sembolik yolculuğunda, Hızır’ın yüce birey olarak imgelendiği arketip-sel görüntü, *Güneş’le Ay’ın Haracı* adlı masalda belirgindir. Anlatıda bir padişah, kızını vermek istemediği oğlanı, Güneş’le Ay’ın haracını almak üzere görevlendirir. Bu imkânsız işi başarmak için sembolik yolculuğa çıkan oğlana, bir yol ayrımında karşılaştığı Hızır yardım eder. Hızır, oğlanı sırtına bindirip bir mağaranın önünde bırakır ve ona, “İçeri girince yanacaksın. Ne kadar zor olursa olsun yana yana gireceksin.” der. Hızır’ın dediğini yapan oğlan, yandıkça ilerler. O anda bir ses gelir: “Hey padişah! Kendine gel, yazılan yazı bozulmaz. Yoksa tahtını, tacını başına yıkarım.” Oğlan, mağaradan çıkıp Hızır’ın yazdığı nameyi padişaha götürür. Nameyi okuyan padişah hatasını anlar ve kızını oğlana vermeye razı olur (Sakaoğlu 2002: 334-335). Masalda Hızır’ın sembolik varoluşu, kahramanın kendiliğe ulaşmasını sağlayan bir bilgelik taşır. Ayrıca Hızır, kaosu karşı-sında duran dengenin karşılığıdır. Güneş’ten ve Ay’dan haraç almak, kutsal dengeyi bozabilecek bir anlam içerir. Bu dengeyi korumak ve kahramanın psişik gücünü kendiliğe ulaştırmak için Hızır belirleyici konumdadır (Özdemir 2024: 237). Mağara, erginleşmeye fırsat sunan kozmik mekândır. “Her kim mağaraya, kendi içindeki mağaraya inerse, ilkin ne olduğunu anlayamadığı bir dönüşüme uğrar. Bilinç dışına inmiş, burada bulunan şeylerle bağlantı kurmuştur. Bu, olumlu-olumsuz, kişide büyük bir değişiklik yaratır.” (Jung 2006: 350). Anlatıda yüce bireyin, kahramanı mağaradaki ateşle imtihana hazırlayan görüntüsü, Türk tasavvuf düşüncesindeki “Hamdım, piştim, yandım.” düsturuyla uyumludur. Ateş; kuvvetin, eril enerjinin, yükselmenin ve olgunlaşmanın gizli/aşikâr kodlarını barındıran öge olarak kendiliğe ulaşmanın anahtarıdır. Ateşe dayandığı güç ve gösterdiği

sebatla erginliğe erişen kahraman nihayetinde sevdiği kıza kavuşur ve evrene nizam getirebilecek bir yetkinliğe ulaşır.

Hızır'ın bilge yardımcı rolüyle belirlediği sembolik görüntü, *Şemşirak Taşları* masalında kolektif kodları ihtiva etmektedir. Memleketinde cami yaptıran padişahın karşısına çıkan Hızır, Hint ülkesinde bulunan Şemşirak taşlarının camiye güzelleştireceğini söyler. Taşları getirme görevini üstlenen padişahın oğulları; “Giden gelir yol”, “Giden belki gelir belki gelmez yol” ile “Giden gelmez yol” olarak anılan üç yol ayrımına varır. Burada Hızır onlara, “Giden gelmez yol”dan gitmelerini tavsiye eder. Tavsiyeye sadece en küçük şehzade uyar. Küçük şehzade, yolda çeşitli şekillerde sınanır ve kötülüğüyle nam salmış varlıkları mağlup eder. Yolun devamında Hızır, küçük şehzadenin dikenli ağaçları aşmasında, irinli ve kanlı sularla olan imtihanında, açık kapının kapanmasında, kapalı kapının açılmasında, atın önündeki etin, itin önündeki otun yerinin değiştirilmesinde yardımcı olur. Şehzade bu sayede Şemşirak taşlarına ulaşır (Sakaoğlu 2002: 405-412). Masalın imgesel görüntüsü içerisinde Hızır'ın ilk bilge tavsiyesi, simgesel değere sahip bir taş etrafında belirir. Bu bağlamda özellikle klasik Türk edebiyatında şeb-çerağ olarak bilinen, masallarda ve halk hikâyelerinde ise “şamşirak”, “çamşirak”, “şimşirik” (Alptekin 2012: 46) şeklinde anılan taş, aydınlığın ve parlaklığın sembolik görünümünü sunan ve arketip-sel serüvene atılması gereken kahramanı, maceraya çağıran bilinç dışı unsurdur. Üç yol ayrımında, umutsuz varoluşuyla sonu meçhul bir zulmeti niteleyen yoldan gitmeyi tercih eden kahraman, benliğinin karanlık tarafını temsil eden ve gölge arketipinin yansıması olan varlıklarla karşılaşır. Şişirilmiş korkuların en büyük ifadesi sayılan gölge, sembolik yolculukta mutlak suretle yüzleşilmesi gereken ögedir. Çünkü von Franz'ın da belirttiği üzere “Gölgeyi tanımak, onu kendi yerinde tutmak anlamına gelir.” (2022: 149). Bu varlıklarla mücadelesinde galip gelen kahraman aşama kaydeder ve psişik enerjisi yükselmiş biçimde serüvenine devam eder. Ancak henüz tamamlanmamış kendilik macerasında, Hızır'ın yardımını gerektiren başka engellerle de karşılaşır. Kahramanın irinli ve kanlı sularla olan imtihanında, açık kapının kapanmasında, kapalı kapının açılmasında, atın önündeki etin, itin önündeki otun yerinin değiştirilmesinde göze çarpan zıtlıklarla örülü kurgu, bütünlüğe ulaşmalıdır. Masalda irinli ve kanlı suların tiksinti uyandıran görünümüne aldırmaz etmeden kana kana içen kahraman bu sınavı başarıyla geçer. Sonrasında kaotik hâle gelmiş bir evrende, açık/kapalı kapı ve et/ot imtihanlarını düzene çevirip Hızır'ın/ihtiyarın rehberliğinde tamliğe ulaşır.

İnsan zihninin anlamlandırmaya çalıştığı ancak bilginin doğasına ulaşmakta yetersiz kaldığı durumlarda, “yüce birey” rehber olarak belirir. *Hızır ile Üç Hırsız* adlı masalda bir adam, evine Tanrı misafiri olarak gelen Hızır'ı hürmetle ağırlar ve isteği üzerine kızını ona verir. Ancak bir süre sonra evladını bir yabancıya verdiği için pişman olur ve onu geri almak üzere yola çıkar. Yolculuğu sırasında, ekin biçtiği hâlde ürününü oğlaklara yediren bir çiftçiyle, kafasını sürekli ağaca vuran bir koçla ve çorak yerde besili, çimenlikte ise cılız bir deveyle karşılaşır. Anlam veremediği durumların hikmetini adama Hızır açıklar. Masalın sonunda Hızır, adamın kızını geri verir ve ona üç büyük köşk hediye eder (Şimşek 2001: 115-118). Masalda, kahramanın Hızır'ın ardından çıktığı sembolik yolculuk, zıtlıklarla örülü gizemli olaylara sahne olur. Bu gizemi çözmenin tek yolu Hızır'ın bilişsel kudretidir. Nihayetinde kahraman, insan aklının çözemediği olayların nedenini onun aracılığıyla öğrenir. Anlatıdaki ilk bakışta anlaşılmaz gibi görünen hadiseler, Kur'an-ı Kerim'de Kehf Suresi'nde aktarılan olaylarla büyük benzerlik taşır. İlgili ayetlerde Hz. Musa'nın ilim öğrenmek için yolculuk ettiği kişinin Hızır olduğu düşünülür. Yolculuk sırasında Hızır'ın bir gemiyi delmesinin, bir çocuğu öldürmesinin ve yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir etmesinin sebeplerini Hz. Musa ilk anda kavrayamaz. Ancak

Hızır, tüm bu olayları bilgeliğiyle açıklar (Kehf 60-82). Böylece insanın iç yüzünü bilmediği olaylar karşısında sabırlı olması gerektiğine dair önemli bir mesaj verilir.

Sembolik yolculuk, kahraman için oldukça meşakkatli bir süreçtir. Erginleşme serüveninde karşılaşılan engeller, ruhsal gerilemeye neden olabilecek zorluklarıyla kahramanı bunaltan bir görünüm arz eder. Bilinç dışının sakladığı bazı unsurları bilincin aydınlığına taşımak kimi zaman tehlikeli bir maceraya dönüşebilir ve çoğu zaman dışarıdan yardım gerektirir. Ruhani rehber, gölgeden aydınlığa giden bu yolu daha önce kat etmiş olması sebebiyle insanı teskin edip ona rehberlik etme gücüne sahiptir (Lenoir 2023: 48). *Kuş Başı* adlı masalda, yaşadığı zorluklar sebebiyle darda kalan kahramana yardım etmek üzere Hızır gelir ve ona kara ve ak renkli üzümler verir. Kara üzümleri yiyenlerin kafasında boynuz çıkar, ak üzümleri yiyenler ise eski hâline döner. Kahraman, bu üzümleri satarak uğrunda defalarca sındığı Dünya Güzeli'nin yurduna ulaşır (Sakaoğlu 2002: 389). Masalda en dikkat çekici motif, Hızır ve ak üzüm/kara üzüm sembolizmi etrafında şekillenir. Türk kültüründe mitolojik anlamlar taşıyan, güzelliğin, bereketin, aşkın ve sağlığın sembolü olan üzüm (Şenocak 2011: 91), *Kuş Başı* masalında da olağanüstü nitelikleriyle belirir. Üzüm, bireyin erginleşme serüveninde hamlıktan olgunluğa geçişini temsil eder. Tıpkı üzümün bağda sabırla olgunlaşması gibi, bireyin kendiliğe ulaşması da zaman ve çaba gerektirir. Engellerle dolu bu süreçte yüce birey, dönüşümün öznesi olarak merkeze yerleşir. Bu bağlamda ak, aydınlık, iyilik ve sabrı simgelerken kara, karanlık ve yıkıcı eğilimleri imgeler. Kahramanın ak üzümle eski hâline dönmesi, erginleşmenin olumlu niteliklerle ve sabırla gerçekleştiğini gösterir.

Yüce birey, masallarda çeşitli biçimlerde simgeleşir. Bu anlatı türünde yüce bireyin çoğunlukla insan formunda ortaya çıktığı söylenebilir. Hayvanlar ise genellikle “yardımcı hayvan” motifi etrafında imgelenen varlıklardır. Bununla birlikte bazı hayvanların, kültürel açıdan taşıdıkları anlam etrafında, yüce birey ile sembolik açıdan ilişkileri vardır. Konu hakkında Jung'un verdiği şu bilgiler önemlidir: “Masallarda yardımcı hayvanlar motifi ile sık sık karşılaşırız. Bu hayvanlar insanlar gibi davranır, insanların dilini konuşur ve insanlarınkinden daha üstün bir zekâ ve bilgiye sahiptirler. Bu durumda, ruh arketipinin bir hayvan aracılığıyla ifade edildiğini söylersek yanlışmış olmayız.” (2006: 99-100). Bu ifadeden hareketle *Değirmenci ile Tilki* adlı masalda, istediği tavuğu kendisine veren değirmenciye, tilki büyük bir iyilik yapmaya karar verir. Arkadaşı değirmencinin, padişahın kızı ile evlenmesini ve son derece itibarlı bir yaşam sürmesini sağlar (Sakaoğlu 2002: 276-278, Şimşek 2001: 12-17). Kurnazlığıyla meşhur olan ve evrensel anlamda imgesel güç taşıyan tilkinin, iyilik ve bilgelikle ilişkili yönü, onu yüce birey vasfına yaklaştırır. Nitekim *Yılan Hikâyesi* adlı masalda bir yılan tarafından öldürülmek istenen adama, akıllı ve kurnaz bir tilki yardım eder ve adamı yilandan kurtarır (Şimşek 2001: 18-22). Tilkinin masallarda bilgelikle özdeşleşen işlevinin temelinde, bazı kültürel fenomenler bulunmaktadır. Bu noktada Kılıç'ın belirttiğine göre tilki, Bektaşî inanışları açısından Hızır ile ilişkilendirilmiştir (2001: 420). Ayrıca Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yaşayan Aleviler arasında tilkiye derviş denilir ve evliyaların tilki donunda gezdiğine inanılır (Şişman ve Sezmiş 2019: 267). Arketipsel açıdan tilki, hilebaz arketipini temsil eden bir simgedir. Jung'un belirttiğine göre hilebaz, kurtarıcının bir öncüsüdür ve tıpkı onun gibi Tanrı, insan ve hayvandır (2009: 129). Verilen bu bilgiler, kurnazlık timsali ve hileci bir hayvan olarak görülen, bu nedenle üzerine bazı olumsuz anlamlar yüklenen tilkinin masallarda bilgelikle değer kazanan varoluş biçimini anlamlandırmaktadır. Tilki, her ne kadar hilekâr bir tip olsa da bazı masallarda yüce bireye öncülük eden arketipsel bir varlık olarak ortaya çıkmaktadır.

Yüce bireyin hayvan formunda belirttiği anlatılardan *Sarıtraş* adlı masalda, padişahın oğlu, babasının kör olan gözünü iyileştirecek pullu balığı bulmak üzere yola çıkar. Aylar süren arayışın sonunda balığı yakalar ancak güzelliğine kıyamayıp onu tekrar denize bırakır. Bu kararı yüzünden ülkesinden kovulan oğlan, gittiği başka bir memlekette “Sarıtraş” adında biriyle tanışır. Bu bilge varlık, oğlana rehberlik eder. Masalın sonunda Sarıtraş’ın aslında oğlanın kurtardığı balık olduğu ortaya çıkar (Şimşek 2001: 42-48). Masalda balık, ruh imgesiyle bağlantılı bir arketipsel değer taşır. Bu noktada suyun canlısı olan balığın Hızır’la ilişkisi Kur’an’da ifade edilir: “Musa, beraberindeki gence: ‘İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım,’ dedi... Oraya vardıklarında balıklarını unuttular, balık denizde yolunu tutup kayıp gitti.” (Kehf 60-61). Takip eden ayetlerde Hz. Musa, Hızır’la karşılaşır. “Balığın kaybolduğu yerde ‘yeşillendiren’ Hızır doğar; balık biçiminde tasvir edilen Oannes-Ea gibi o da tanrısal bilgeliğin habercisidir.” (Jung 2020: 262). Jung’a göre: “Balık, bilinç dışının bir içeriğidir ve ilk kökenle bağ kurar; yeniden doğuşun, abihayatla temasın simgesidir.” (2009: 70). Bu bilgiler, masaldaki balığın bilgelik ve ruhsal yeniden doğuşla özdeşleşen bir sembol olduğunu gösterir. Bu bağlamda, yüce bireyin balık formunda belirmesi, dönüşümün ilahî ve psikik boyutunu içeren bütüncül bir simgeselliğe işaret eder. Masallarda balık, değişim ve dönüşüm için gerekli enerjinin organik bir simgesidir. Von Franz’a göre “Psikolojik bakımdan balık, bilinç dışının uzak ve erişilmez içeriği, açıklıktan yoksun potansiyel enerjinin toplamıdır.” (2022: 161). *Sarıtraş* masalında kahraman, balığın sembolik rehberliğiyle bilinmezliği aşar ve kendilikle özdeş insan-ı kâmilin olgunluğuna ulaşır.

Sembolik serüven, insanın varoluşa dair anlam arayışı içerisinde katetmesi gereken önemli bir merhaledir. Bu merhale, pek çok engelle doludur. Engelleri aşan kişi, üstün bir yaşam biçimine ulaşır.

2. Kaderin ve Rızkın Tayininde Bilge Bir Değer Olarak Yüce Birey

Yüce birey, olağanüstü gücü, mistik varoluşu, bilinmeyi bilindir kılan bilgeliği ile masallarda kaderin ve rızkın tayininde etkili olan bir değerdir. Bu değer, insan zihninin sınırlarını zorlayan olaylarda varoluşsal potansiyel taşıması yüce bireyin önemini çağları aşan bir boyuta taşımaktadır.

Masallarda yüce bireyin dikkat çekici işlevlerinden kaderin tayini, ilahî gücün buyruğuyla bütünleşen bir kesinlik arz eder. Bu işlevin imgesel tezahürlerini içeren *Yazılan Yazı Bozulmaz* adlı masalda bir şehzade, serüveni sırasında üç hoca ile karşılaşır. Kaderi tayin etmekle vazifelendirilen bu hocalardan ilki, vadesi dolanları defterden siler. İkincisi, bir deftere doğanları yazar. Sonuncusu ise birbiriyle evlenecek kişileri tayin eder. Padişahın oğlunun nasibine de bir çobanın kızı düşer. İmkânsız gibi görünen bu yazgı, masalın sonunda gerçeğe dönüşür ve tüm engellere rağmen padişahın oğlu, çobanın dünya güzeli kızıyla evlenir (Sakaoğlu 2002: 332). Benzer motif, *Kader* adlı masalda da yer alır. İhtiyar, elindeki kalemle bir deftere, doğacak olan erkek çocukları doğacak olan kızlara yazmakta, yani kaderi tayin etmektedir. Padişah, doğacak kızını çobanın oğluna yazan bu ihtiyara karşı koymak istese de kaderin önüne geçemez (Şimşek 2001: 119-121). *Cinpulat* adlı masalda ise kahraman, bir köprü’nün başında, elindeki kâğıtlara yazı yazıp suya atan bir adam görür. Bu bilge kişi, Allah’ın emriyle kaderi tayin eder. Kahramanın peşinden gittiği kızı, ona yazar (Sakaoğlu 2002: 419). Mutlak irade tarafından halk anlatılarında sembolik yardımcıya verilen doğum, evlilik ve ölüm olaylarını düzenleme görevi, onun çok boyutlu bir varoluşun temsilcisi olduğunu gösterir. İnsanın varoluşunun sınırlarını belirleyen ancak evrensel bilinmezlikleri içeren doğum, evlilik ve ölüm, incelenen masallarda yüce bireyin şahsında kâğıt, kalem, yazı, köprü ve su ile imgelenen bir görünüme sahiptir. Kolektif muhayyilede kader, yazılan bir olgudur. Özellikle birbiriyle evlenecek

kişiler için kullanılan “alın yazısı” tabiri, bu düşünce etrafında anlam kazanır. Bu suretle soyut bir düşünceyi destekleyen kader inancı, kâğıt ve kalem imgeleri ile somutlaşır. Yazıların suya atılması ise suyun döngüsüyle ilgilidir. Mitik düşüncede göğe yükselen su, dilek ve niyetleri Tanrı katına ulaştıran bir unsurdur. Bu bilgiye sahip yüce birey, tayinle görevlendirildiği kaderi bir anlamda mutlak gücün sonsuz idrakine teslim eder. Bir diğer husus, *Yazılan Yazı Bozulmaz* ve *Kader* adlı masalarda çoban motifinin belirmesi, bilginin yayılmasını temsil eden bir imgelemdir. Çoban, “Tabiatın bilgisine sahip olduğu için bütün durumlarda hazır bilgiyi elinde bulundurabilir.” (Balkaya 2017: 78). Bu bilgiye sahip kişi, merkezi, kuvveti, üstün aklı ve hükmetme kudretini temsil eden hükümdarın kızı/oğlu ile evlenme hakkına sahip olur. *Cinpulat* masalındaki köprü imgesi de anlam katmanları içinde önemli bir işleve sahiptir. İki ucu birleştiren, aşılmaz yollara geçit veren köprü, engelleri kaldırır. Sembolik açıdan bu âlem ile başka âlemler arasında bir aracıdır. Kimi tradisyonlarda bir şuur durumundan diğerine geçişle ilgilidir (Salt 2023: 215). Tüm bu imgeler, arketipsel değer olarak yüce bireyin manevi şahsında bütünlük arz eden bir işleve sahiptir. Böylece bilginin imajı, bilinç dışından bilince uzanır.

Yüce bireyin kader inancı ile anlam bulduğu bir diğer masal, *Allah’ı Arayan Adam* adıyla anlatılmaktadır. Masalda, feleği aramak üzere yollara düşen kahramana ak sakallı bir ihtiyar, feleğin yedi denizin ortasındaki adada bulunduğunu bildirir. Bir balığın sırtında adaya ulaşan kahraman, ihtiyar bir insan şeklindeki feleğin sol eliyle çarkı çevirdiğini, sağ elindeki gümüş asa ile yazı yazdığını görür. Kaderi tayin eden felek, kahramanın büyük bir zenginliğe ulaşacağını bildirir (Alptekin 2002: 329). Kahramana feleğin yerini haber veren ak sakallı ihtiyar, yüce bireyin arketipsel tezahürüdür. Bu masalda felek, dikkat çekici şekilde animist düşünce çerçevesinde kişileştirilmiştir. “Felek; halk tasavvurunda bazen dünya, talih, kader, zaman, gökyüzü, Allah/İlah olarak düşünülmüş ve kişilerin kaderini belirlemek için çarkı döndüren bir ihtiyar olarak tahayyül edilmiştir.” (Şimşek 2009: 41). Masalda yedi, deniz ve ada motifleri yüce bireyle ilişkili semboller olarak anlamlı bir bütünlük sunar. Yedi, tamlığın, göksel uyumun, devriliğin ve tekâmülün simgesi olarak değerlendirilir (Salt 2023: 358). Türk kültüründe yüce bireyin en belirgin imgesi olan Hızır’ın su unsuru ile güçlü bir bağı vardır. Bu bağlamda, sonsuzluğu simgeleyen deniz ile halk arasında kıyamete kadar yaşayacağına inanılan Hızır arasında sembolik bir yakınlık kurulmaktadır. Masalda feleğin bulunduğu ada ise korunaklı yapısıyla bir bütünlüşme sembolü olup, arketipsel açıdan mandala olarak kabul edilir. Mandala, ruhun ilk düzenidir ve amacı kaosu kozmosa dönüştürmektir (Jung 2006: 77). Neticede yüce bireyin bilgelikle ilişkili arketipsel değeri, ruhsal fenomenlerle uyumlu biçimde bilinç katmanlarına ulaşır.

Sembolik açıdan kutsal yardımcının kaderi tayin etme vasfının yanında, rızkın miktarını belirleme işlevi de masalarda önemli bir yere sahiptir. Bu duruma örnek olarak *Çobanın Rızkı* adlı masalda, çobanın biri kaçan ineğini kovalarken bir mağaraya girer. Mağarada ak sakallı bir ihtiyar oturmaktadır. Etrafa göz gezdiren çoban, mağaranın duvarlarından bazıları az bazıları ise çok olmak üzere suların damladığını görür. Bu sular, insanoğlunun rızkının miktarını temsil etmektedir. Masalda ak sakallı ihtiyar, fakir çobanın rızkının hiç artmayacağını bildirir. Bunun üzerine çoban, ailesi ile birlikte başka bir yere göç eder. Bir müddet sonra çobanın hanımı doğum yapar ve bir erkek çocukları olur. Çoban, sığındıkları evin tahtaları arasında büyük bir hazine bulur. Günün birinde ak sakallı ihtiyarın yanına giden çoban ona zengin olduğunu söyler. Ak sakallı ihtiyar da bu rızkın onun değil, doğan çocuğunun rızkı olduğunu büyük bir bilgelikle haber verir (Şimşek 2001: 122-124). Çobanın, Hızır imgesinin bir çeşitlemesi olan ak sakallı ihtiyarla mağarada karşılaşması, Hızır’ın özben simgesi olarak mağarada, yani karanlıkta doğmasıyla

bağlantılıdır (Jung 2006: 354). Mağara, “balının karnı” şeklinde ifade edilen arketipsel erginleşme mekânıdır. Bu mekâna giren, tekâmül etmiş bir ruhla dünyaya döner. Masalda mağaranın duvarından damlayan suların rızıkla ifade edilmesi anlamlıdır. Çünkü su, sembolik açıdan bolluk ve bereketin en güçlü tezahürüdür. Tüm bu görüntü içerisinde ak sakallı ihtiyar, çobana bilinmezden haber veren bilge olarak değer kazanır. Yüce birey, insan aklının idrak etmekte yetersiz kaldığı durumları açıklığa kavuşturan rehberliğiyle, zihni süreçleri harekete geçiren bir elçi konumundadır.

Kaderin ve rızkın tayininde yönetici konumunda bulunan yüce birey, arketipsel yapısına uygun biçimde bilincin aydınlanmasına destek verir. Bununla birlikte kendiliğe ulaşmış sembolik varoluşuyla ve doğa ile bütünleşmiş kozmik enerjisiyle her türlü bilgeliliği destekleyen bir değerdir.

3. Kutlu Hükümdarın Devası: Çocuk Sahibi Olmada Bilge Bir Değer Olarak Yüce Birey

Masallarda yüce bireyin sembolik imgelemi, arketipsel bir değer olan çocuk motifi etrafında, bilişsel fenomenlerin en saf hâlini ortaya çıkaran bir ifade biçimidir. Bu noktada ruhsal yardımcının, çocuksuzluk derdiyle muzdarip olan hükümdara çare olmak için tezahür ettiği söylenebilir. “Çocuksuzluk, psişenin yaratıcı toprağıyla bağlantının bozulduğuna ve kolektif bilincin değerleri ve fikirleri ile bilinç dışının karanlık, bereketli toprakları arasında bir uçuşum yattığına, nihayetinde de arketip dönüşüm süreçlerine tanıklık eder.” (von Franz 2022: 169). “Kut”a sahip otoriter figür için çocuğun değeri, soyu ve hükümranlığı devam ettirmenin yanında bilinç dışına ait öğelerin bilince ulaşması açısından da önemlidir.

Çocuk, bilinç dışının rahminden, insan doğasının derinliklerinden ya da daha doğrusu canlı doğanın kendisinden doğar. Bilinçli zihnimizin sınırlı kapsamının tamamen dışında kalan yaşamsal güçlerin bir kişileştirmesidir; bilincimizin tek taraflı zihniyetinin hiçbir şey bilmediği yollar ve olasılıkların bir bütünüdür; doğanın en derinliklerini içine alan bir bütünlüktür. Her varlıktaki en güçlü, en vazgeçilmez dürtüyü, yani kendini gerçekleştirme dürtüsünü temsil eder (Jung 1990: 170).

Arketipsel sembollerin bilinç dışı düzleminde yansıma alanı bulduğu masallarda ve genellikle halk hikâyelerinde, hükümdara yüce bireyin yardımıyla imgelenen bilgeliğin, elma motifi etrafında somutlaştığı ve bu meyvenin çocuksuzluğu gidermenin en önemli devası olduğu görülür. *Mayıl ile Âb-ı Güneş* adlı masalda, yedi yıldır çocuğu olmayan bir padişah, sembolik serüvene atılır. Yolculuğu sırasında karşısına çıkan ak sakallı ihtiyarın verdiği elma sayesinde çocuğu olur (Şimşek 2001: 236-237). *Aslan Mehmet* (Alptekin 2002: 233), *Şah İsmail* (Alptekin 2002: 446), *Ne İdim Ne Oldum Ne Olacağım* (Sakaoğlu 2002: 356), *Melikşah* (Sakaoğlu 2002: 397) adlı masallarda da benzer şekilde, yüce bireyin verdiği elma aracılığıyla hükümdarın bir çocuğu dünyaya gelir. Elmanın, çocuk/doğum ile ilişkisi ve yaşamı kutsayan yönü, içerdiği sembolik yansıma ile bağlantılıdır. Verimliliğin, zürriyetin, ebediliğin, gençliğin, güzelliğin, kuvvetin, sağlığın, sevginin ve inancın simgesi olarak (Şimşek 2008: 194) Türk kültüründe üzerine değer atfedilen, Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi etrafında kutlu bir ideal içeren (Kızıl) elma, erginleşmenin de imgesel yapı taşıdır. Yuvarlak yapısıyla, tamlığın/tamamlanmanın simgesel ifadesini bilince ulaştırır. Evrenin döngüsel hareketi boyunca, bilişsel süreçlere destek verir. Kırmızı ile imgelendiğinde kanı kutsayan, doğumu ve bu yönüyle soyun devamını önceleyen bir varoluş biçimidir.

Masallarda yüce birey, pek çok müşkülün giderilmesini sağlayan kolektif bir değerdir. Bu açıdan çocuksuzluğun ortaya çıkardığı çöküntü, yüce birey sayesinde bilinç dışının karanlığından uzaklaşır.

Sonuç

İnsanoğlunun sırlı varoluşunu sembolik kodlar içinde görünür kılan masal, bilgeliği önceleyen yönleriyle kültürel bir hazinedir. Bu hazinenin kilidini açmak, saklı kalan kodların açığa çıkmasına katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı bu makalede, masalın muhtevasında bilgeliğin ve rehberliğin sembolik öncüsü olarak beliren yüce birey arketipi inceleme konusu yapılmıştır.

Yüce birey, ruhsal dönüşümün merkezinde yer alan arketipsel değerdir. Masallarda sembolik yolculuğa çıkan kahramanın umutsuz diyarlara varmasında, karanlık dehlizlerden aydınlığa ulaşmasında, engin denizlerde yol almasında iyiliği önceleyen varoluşuyla başat bir rol oynar. Bilgeliği anlamlı kılan yönleriyle ruhsal yardımcı, düşler diyarında psişik bir yaşam biçimidir. Kahramanın karşılaştığı zorlukları aşmasında ona enerji sağlayan yüce birey aynı zamanda anlatının yapısındaki zıtlık-bütünlük ilkesini hayata geçirir. Yüce bireyin gölge arketipi ile kurduğu denge, kahramanın kötülük/korkaklık gibi olumsuz duygu/davranış biçimleriyle mücadele etmesini ve böylece dönüşüm sürecini tamamlamasını sağlar. Kutsal yardımcı, erginleşme sürecinin tüm merhalelerinde kahramanı felaketlerden koruyan üstün bir potansiyel barındırmaktadır.

Kolektif belleğin taşıyıcısı olan masallarda, çok boyutlu bir imgelem içerisinde yer alan yüce birey, özellikler kaderin ve rızkın tayininde ve çocuksuzluk derdinin giderilmesinde önemli görevler üstlenir. Hızır, ak saçlı/sakallı ihtiyar, derviş, pir gibi görünümünün yanında hayvan formundaki tezahürleriyle de birtakım kültürel fenomenler etrafında anlam kazanmıştır. Ruh arketipi, masallarda kendi varoluş biçimini destekleyen su, deniz, ada, balık, mağara, ateş, güneş, ağaç gibi bilinç dışı öğeleriyle sembolik açıdan anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. Sonuçta yüce birey, bilgeliğin simgesel timsali olarak insan bilincini aydınlatan kozmik bir denge unsurudur.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50 İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik komite onayına gerek bulunmamaktadır.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat. *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Alptekin, Ali Berat. "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde İki Taş: Binek Taşı, Şamşırak Taşı". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 33 (2012): 35-48.
- Balkaya, Adem. *Türk Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017.
- Bettelheim, Bruno. *Masalların Büyüsü, Masalların İşleniş, Önemi ve Psikanalitik Anlamları*. (Çev. Sena G. Elibal). İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2010.
- Çetindağ Süme, Gülda. *Alıp Manaş'ın Sembolik Serüveni*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2019.
- Çorbacı, Çiğdem. *Türk Masallarında Yardımcı İhtiyar Motifi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Durand, Gilbert. *Sembolik İmgelem*. (Çev. Ayşe Meral). İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Durand, Gilbert. *The Anthropological Structures of the Imaginary*. (Çev. Margaret Sankey, Judith Hatten). Brisbane: Boombana Yayınları, 1999.
- Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Frye, Northrop. *Eleştirinin Anatomisi*. (Çev. Hande Koçak). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Fromm, Erich. *Rüyalar, Masallar, Mitler*. (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Gökəri, A. İpek. "Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması". Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979.
- Jung, Carl Gustav. *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınları, 2006.
- Jung, Carl Gustav. *Dönüşüm Sembolleri*. (Çev. Firuzan Gürbüz Gerhold). İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

- Jung, Carl Gustav. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. (Çev. R. F. C. Hull). Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1990.
- Kılıç, Abdullah. “İsparta Yöresi Halk İnançları”. *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi Bildirileri*. Ankara: Evrak Yayınları, (2001): 415-444.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Lenoir, Frédéric. *Arayanlar İçin Açıklamalı Bilgelik*. (Çev. Yusuf Yıldırım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Ölçer Özünel, Evrim. *Masal Mekânında Kadın Olmak Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2017.
- Özdemir, Serdar Deniz. “Türk Masallarında Kozmik Bir Varoluş Biçimi: Güneş ve Sembolik Yansımaları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* C. 17. S. 47. (2024): 231-245.
- Sakaoğlu, Saim. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Salt, Alparslan. *Semboller Ansiklopedisi*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2023.
- Şenocak, Ebru. “Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri”. (Ed. Eren Akçiçek, Pınar Dönmez Fedakâr, *Türk Kültüründe Üzüm ve İncir*. İzmir: Egetan Basım, (2011): 81-92.
- Şimşek, Esmâ. “Ölümsüzlük İlâcı Elma”. *Turkish Studies* 3(5). (2008): 193-204.
- Şimşek, Esmâ. “Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”. *Millî Folklor* 84 (2009): 34-41.
- Şimşek, Esmâ. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Şişman, Bekir ve Mehmet Emin Sezmiş. “Alevi ve Sünni Köylerinde Yaşayan Halk İnanışlarının Karşılaştırılması (Zile İlçesi Örneği)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12. (68). (2019): 262-270.
- Uluç, Tahir. *İbn Arabî’de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Von Franz, Marie-Louise. *Masalları Yorumlamak*. (Çev. Canberk Şeref). İstanbul: Pinhan Yayınları, 2022.